

YAZICIOĞLU ALİ

(IX./XV. yüzyıl)

Târîh-i Âl-i Selçuk adlı
eseriyle tanınan Osmanlı müellifi
(bk. TÂRİH-İ ÂL-İ SELÇUK).

YAZICIOĞLU MEHMED EFENDİ

(ö. 855/1451)

Daha çok
Muhammediye adlı eseriyle tanınan
Osmanlı mutasavvif şairi.

Doğum yeri kesin olarak bilinmemekte, Âmil Çelebioğlu onun Gelibolu'ya 40 km. uzaklıktaki Kadıköyü'nde yahut Evreşe'de doğduğunu ileri sürmektedir. İlk eğitimi ni *Şemsiyye* adlı manzum eserin müellifi olan babası Yazıcı Sâlih'ten aldı, Arapça ve Farsça öğrendi. *Muhammediye*'den anlaşıldığına göre Mısırlı âlim Molla Zeynüddin Arab'dan da çok faydalandı. Son hocası Haydar-ı Hafî'dir. Yine bu eserinde Arap ve Fars ülkelerini, Mâverâünnehir'i ve Anadolu'yu dolaştığını kaydeder. İlimlere ve edebiyata dair geniş bilgi sahibi olan Yazıcıoğlu'nun Arapça ve Farsça kaynaklardan yararlandığı, bu iki dile eser yazacak kadar vâkıf olduğu görülmektedir. Latîfi, "Ulûm-î zâhirede mütebahhir idi" sözüyle onun ilmî seviyesinin yüksekliğine işaret eder. Hacı Bayrâm-ı Velî, Sultan II. Murad'ı ziyaret için Edirne'ye gidip Ankara'ya dönerken Gelibolu'ya uğradığında Mehmed Efendi, *Envârü'l-âşikin* müellifi kardeşi Ahmed Bîcan'la birlikte ona intisap etmiş (Sarı Abdullah Efendi, bibl.), zamanla kendisi de tasavvuf alanında söz sahibi bir şahsiyet haline gelmiştir. Latîfi onun hakkında, "Eğerci tarik-i tasavvufun müntehlilerindendir, ammâ seccâde-i irşâda geçip kimseyi irşad ettikleri ma'lûm değildir... İlm-i bâtında ve fenn-i tasavvuf'ta müteferrid idi" diyerek irşad makamında bulunmadığını belirtmektedir.

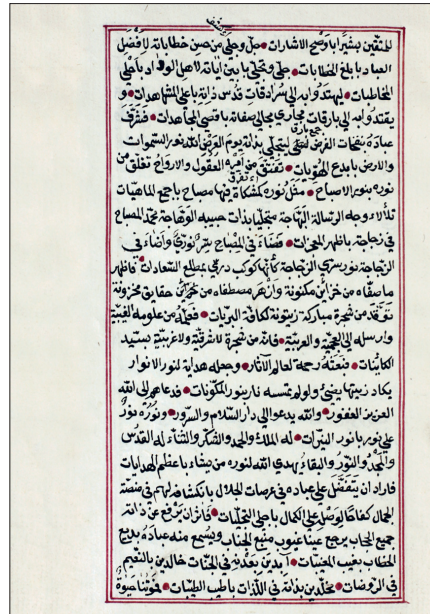
Dinî ilimleri tahsil edip mânevî eğitimi ni de tamamladıktan sonra çevresinde dinî-tasavvufî bir otorite olarak kabul edilen Yazıcıoğlu, Gelibolu Namazgâhı yakınında günümüzdeki adıyla Hamzakoyu sahillerine bakan büyük bir kayaya oyulmuş iki hücreden ibaret çilehânesinde yaşamaya başladı. Gelibolu ahalisinin kendisinden Hz. Peygamber'e dair bir eser yazmasını ısrarla istediği, *Muhammediye*'deki bazı kayıtlardan eserini de burada telif ettiği anlaşılmaktadır. Hacca gittiği bilinmekteyse de tarihi belli değildir. Adını andığı ya-

kın dostlarından biri sonraki yıllarda Fâtih'in veziri olan Mahmud Paşa'dır. Diğerleri Gelibolu'da birçok hayratı bulunan Su-başı Ahmed-i Hâs, Yıldırım Bayezid'in oğlu Şehzade Mehmed'in hocası olup şehirde bir zâviyesi, kervansaray ve civarda hayratı bulunan, *Sırr-ı Cânân* müellifi Derviş Bayezid'dir. Vefatına kadar eser telif etmek, vaaz ve dersleriyle halkı ve talebeleri eğitmek gibi hizmetlerle meşgul olan Yazıcıoğlu Mehmed 855 (1451) yılında Gelibolu'da vefat etti. Âlî Mustafa Efendi, *Tuhfetü'l-mücâhidîn*'de vasiyetine uyularak çilehâne yanındaki mezarlığa defnedildiğini belirtmektedir. Kabri günümüzde Yazıcıoğlu Camii adını taşıyan mescidin haziresindeki türbededir.

Eserleri. 1. *Meğâribü'z-zamân li-ğurûbi'l-eşyâ' fi'l-âyn ve'l-ıyân*. Arapça olan eser, beş vakit namaza işaret etmek üzere kâinatın yaratılışına, peygamberlere, meleklerle, kıyamete ve makâm-ı a'lâda Hakk'ın sözlerine dair beş bölümden meydana gelmektedir. Rivayete göre çevresindekiler Yazıcıoğlu'ndan Hz. Peygamber hakkında bir kitap yazmasını talep edince kendisinin tereddütle baktığı bu işe karşın Resûlullah'ı görüp onun da böyle bir eser kaleme almasını beklediğini bildir-mesi üzerine yazmaya başlamıştır. Kitabın rağbet görmesi üzerine müellif, eserinin Hz. Peygamber'le ilgili bölümlerini genişletip nazma çekerek Türkçe *Mu-*

hammediye'yi ortaya koymuştur. Ayrıca kardeşi Ahmed'den (Ahmed Bîcan) *Meğâribü'z-zamân*'ı Türkçe'ye çevirmesini istemiş, o da bu eseri genişletip *Envârü'l-âşikin*'i hazırlamıştır. Eserin Topkapı Sarayı Müzesi (Emanet Hazinesi, nr. 1283), Nuruosmaniye (nr. 2593, 2594, 2596), Süleymaniye (Hekimoğlu, nr. 509), Beyazıt Devlet (nr. 1784), Akseki (nr. 132) ve Burdur (nr. 2063) kütüphanelerinde nüshaları mevcuttur. 2. *Kitâbü Muhammediye fi na'ti seyyidi'l-âlemîn habibillâhi'l-a'zam Ebi'l-Kâsım Muhammedini'l-Mustafâ (Muhammediye*)*. Müellifini üne kavuşturan eser üç ana bölümden meydana gelmektedir. Yazıcıoğlu, rüyasında yine Resûlullah'ı görüp ondan aldığını söylediği emirle 850 (1446) yılında yazmaya başladığı kitabını 853 Cemâziyelâhîrinde (Ağustos 1449) Gelibolu'da tamamlamıştır. Çok sayıda yazma nüshası bulunan eserin müellif nüshası Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşiv ve Neşriyat Müdürlüğü Kütüphanesi'nde korunmaktadır (nr. 431/A). Kazan'da basılan eserin (1845) İstanbul'da rumî 1262-1326 (1846-1910) yılları arasında dokuz resimli olmak üzere yirmi iki baskısı yapılmıştır. Eserdeki çeşitli mersiyeler arasında "Vefâtü'l-Hasan ve'l-Hüse-yin" başlıklı elli dört beyitlik Kerbelâ Mersiyesi, Sünnî çevrelerdeki muharrem törenlerinde asırlarca okunmuş, mersiye-nin Zâkirî Hasan Efendi tarafından nühüft

Yazıcıoğlu Mehmed Efendi'nin *Meğâribü'z-zamân* adlı eserinin ilk iki sayfası (Nuruosmaniye Ktp., nr. 2593)

makamında yapılan bestesi Türk dinî mûsikisinde çok rağbet görmüştür. *Muhammediyye*'nin önemli özelliklerinden biri, matbu nüshalarından bir kısmının devrin önemli hattatları tarafından yazılmış ve içinde bazı dinî resim ve çizimlere yer verilmiş olmasıdır. *Muhammediyye* sonraki dönemlerde şerhedilmiş ve esere nazîreler yazılmıştır. İsmâil Hakkı Bursevî'nin *Ferahu'r-rûh* adıyla kaleme aldığı şerhi meşhurdur. Kitabın nazîreleri arasında en önemlisi, XVI. asır mutasavvıf şâirlerinden, kendisinden Yûsuf-ı Bîçâre diye bahseden Ankaralı bir müellifin 913'te (1507) tamamladığı *Muhammediyye* adlı eseridir. 3. *el-Müntehâ 'ale'l-Fuşûş*. Bu küçük eser, Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin tanınmış eserinin ilk şâirhi Müeyyidüddin el-Cendî tarafından yapılan şerhinin ta'likâtından ibarettir. Yazıcıoğlu Mehmed bu ta'likâti ömrünün son yıllarında kaleme almış ve esere almış üç beyitlik Arapça müstezad şeklinde bir *Kaşıde-i Rabbânîyye* eklemiştir. *el-Müntehâ*'nın bazı nüshaları mevcuttur (TSMK, III. Ahmed, nr. 1616; Nuruosmaniye Ktp., nr. 2466; Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 175, Pertev Paşa, nr. 293, Lala İsmail, nr. 162/13). *el-Müntehâ*, Ahmed Bîcan tarafından genişletilerek Türkçe'ye çevrilmiş (Süleymaniye Ktp., Kılıç Ali Paşa, nr. 630) ve bu eser *Fuşûşü'l-hikem*'in ilk Türkçe tercümesi sayılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Yazıcıoğlu Mehmed, *Muhammediye* (nşr. Âmil Çelebioğlu), İstanbul 1996, I, tür.yer.: II, 58; Lâmil, *Nefehât Tercümesi*, s. 691; Latîfî, *Tezkire*, s. 54-55; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1699; Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü'l-fuâd*, İstanbul 1328, s. 233-238; Hacı Ali Âli, *Tuhfetü'l-mücâhidîn*, Nuruosmaniye Ktp., Manzum, nr. 937; Osmanlı Müellifleri, I, 194; III, 307; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ* (haz. Mehmet Akkuş – Ali Yılmaz), İstanbul 2006, II, 458-463; Sadettin Nüzhet Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi*, İstanbul 1942, I, 13; Malik Aksel, *Anadolu Halk Resimleri*, İstanbul 1960, s. 148-151; Özege, *Katalog*, II, 898-899; IV, 1652; Zehra Öztürk, "Muhammediyye'nin İki Yazma Nüshası ve İki Kadın Müstensih", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, sy. 1, İstanbul 2000, s. 333-338; a.mlf., "Eğitim Tarihimizde Okuma Toplantılarının Yeri ve Okunan Kitaplar", *Değerler Eğitimi Dergisi*, sy. 4, İstanbul 2003, s. 137, 138, 139; Âmil Çelebioğlu – Kemal Eraslan, "Yazıcıoğlu", *İA*, XIII, 365-366; Âmil Çelebioğlu, "Ahmed Bîcan", *DİA*, II, 49-51; Mahmud Erol Kılıç, "Fuşûşü'l-hikem", a.e., XIII, 232-233; Nuri Özcan, "Mersiye", a.e., XXIX, 220; Mustafa Uzun, "Muharremiyye", a.e., XXXI, 8-9; Edith G. Ambros, "Yazıcıoğlu", *Eİ²* (İng.), XI, 319.

MUSTAFA UZUN

Bazı Görüşleri. Yazıcıoğlu Mehmed Efendi dönemin ilim geleneğine uyarak tefsir, hadis ve fıkıh yanında kelâm dersleri de

almış, bazı eserlerini Arapça yazacak kadar bu dile vâkıf olmuştur. Onun, eserlerinde yoğun biçimde üzerinde durduğu konu mebde ve meâd itibarıyla varlık meselesidir. Eserinde mebde ve meâda ilişkin konular, şeriatın sınırlarını zorlamadan tasavvuf kaynaklarından ve melâhim literatüründen yararlanılarak halkın anlayacağı bir üslûpla anlatılmıştır. Yazıcıoğlu, dinî konuları işlerken Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerin yanı sıra Ebû Nuaym el-İsfahânî, Gazzâlî, Zemahşerî, Kâdî İyâz, Fahreddin er-Râzî, Nevevî ve Kurtubî gibi âlimlerden, tasavvuf konularında Muhyiddin İbnü'l-Arabî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Molla Câmi gibi şahsiyetlerden faydalanmış, bu arada Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin meşhur eseri *Fuşûşü'l-hikem*'e şerh yazmıştır. Ayrıca babasına ait, *Şemsiyye* adını taşıyan melhame türü (geleceğe ve kıyamet âlâmetlerine dair eserler) kitaptan da etkilenmiştir.

Yazıcıoğlu Mehmed'in *Muhammediyye* adlı meşhur eseri tevhid konusuyla başlar. Ona göre Allah'a akılla değil iman ve aşk ile ulaşılır, aklın açamadığı kapıları aşk açar. Gönül ilâhî sırların tecelli ettiği ayna, bir tür kbledir; ancak nefs-i emmârenin buyruğuna girdiğinde paslarını ve ilâhî sırlar tecelli etmez olur. İlâhî aşk varlığını koruduğu sürece gönülden kir barmamaz. Yazıcıoğlu Mehmed Efendi yaratılış safhalarını şöyle anlatır: Önce akıl, sonra kalem ve levh, ardından ruhlar ve Mustafa'nın sûreti, daha sonra arş, kürsî, dört büyük melek, sekiz cennet ve yedi cehennem yaratılmış; ardından latif cevher, bundan su ve ateş, sudan buhar ve duman, bunlardan da yedi kat gök ve yedi kat yer meydana gelmiş; nihayet ay, güneş, cin, melek gibi varlıklar hakedilmiştir. Âlemler on sekiz bin olup insân-ı kâmil bunların özünü temsil eder. En son merhalede yaratılan insan eşref-i mahlûkattır, onda bütün âlemlerin sûreti bir araya gelmiştir. İnsanlar avam, havas ve hâssü'l-havâs olmak üzere üç gruba ayrılır. Avam dünyayı, havas cenneti, hâssü'l-havâs âl-i hazreti (cemâl-i ilâhîyi) ister. Yazıcıoğlu'na göre zehirli ateşten (nâr-ı semüm) yaratılan cinler erkekli dişilidir. Daha sonra Azâzîl (İblîs) hakedilmiş, insan türü ise Âdem ve Havvâ'dan çoğalmıştır. Âdem'in sûreti topraktan yaratılmış, sonra ona ruh üflenmiştir. Cenâb-ı Hak meleklerle Âdem'e secde etmelerini emretmiş, bu emre itaat etmeyen şeytan huzurdan kovulmuştur. Ardından Âdem'e arkadaş olarak Havvâ yaratılmış, bu ikisi cennete konulmuş, İblîs çeşitli hilelerle onları

kandırıp cennetten çıkarılmalarına sebep olmuştur. Bunun üzerine Âdem ile Havvâ yeryüzünün ayrı ayrı yerlerine bırakılır. Âdem tövbe eder ve tövbesi kabul edilir; Havvâ ile Arafat'ta buluşur.

Allah, zâtına yönelik muhabbeti izhar ve sırrını âlemlere âşikâr etmek için, "Ben gizli bir hazine idim, bilinmek diledim" buyurmuş; zâtına, sıfatlarına ve fiillerine ayne olmak üzere insân-ı kâmilî (Hz. Muhammed) yaratmış ve âyetlerine mazhar kılmıştır. "Sen olmasaydın kâinatı yaratmazdım" hitabına göre âlemleri onun sayesinde vücuda getirmiştir. İnsanda bütün âlemlerin sûreti vardır. Baş arş-ı rahmâna, yüz vech-i rahmâna, göğüs kürsiye, kalp cennete, yedi organ yedi göğ, beden yerlere, kemikler dağlara benzer. Varlıklar âlemi vahdet ve kesret etrafında toplanır. Âleme esmâsı yoluyla tecelli eden Cenâb-ı Hak eserleriyle bilinir. Bundan dolayı kesret âlemine dikkatle bakmalıdır. Kesretin vahdete dayanması O'nunla bütünleşmesi anlamına gelmez. Tasavvufu şer'î zemine oturtmayanlar vahdet-i vücûda yanılırlar. Yanılış noktaları Hak'ın eseri olan insânı O'nun bir parçası saymalıdır. Her nesne Allah'ın kemaline şahittir ve her zerrede O'nun nuru güneş gibi parlamaktadır. Allah birdir ve O'ndan gayri olan her şey kesretir; O güneştir, mâsivâ zerredir; O nurdur, mâsivâ gölgelerdir.

Allah Âdem'i nübüvvetle görevlendirmiş, son peygamber Hz. Muhammed'e kadar birçok peygamber gelmiştir. Varlığına delil olması için âlemleri, kendi zâtını görmesi için de kâmil insan olarak Hz. Muhammed'i yaratmıştır. Yazıcıoğlu'nun düşünce dünyasında merkezî kavram Peygamber aşkıdır; o Peygamber aşkıyla yapıp tutuşur. Resûlullah'ın rüyasında üç defa görmüş, onun aşkı ile *Muhammediyye*'yi yazmış, her satırına onun sevgisinden bir iz düşürmüştür. Resûl-i Ekrem'in doğumu gecesinde meydana gelen birçok olağan üstü hadise, onun çocukluğu, göğsünün yanılması, seyahatleri, evlenmesi, kırk yaşına gelince inzivaya çekilmesi, ilk vahyin inişi, Mekke'deki mücadeleleri, hicreti, bir işaretiyle ayın ikiye bölünmesi, ölülere diriltmesi, körleri iyileştirmesi gibi hususları ona olan muhabbetinin çevresinde lirik bir üslûpla dile getirmiştir.

Yazıcıoğlu Mehmed Efendi'nin eserlerinde yoğun biçimde işlediği konulardan biri de kıyamet âlâmetleri ve âhiret ahvâlidir. *Muhammediyye*'de bir kısmı kıyametin kopmasından önce, bir kısmı kopması sırasında ortaya çıkacak olan küçük ve büyük âlâmetlerden uzun uzadıya söz